

Zachowek

Relacje rodzinne mogą spowodować, że nieoczekiwanie spadek wolą zmarłego przypadnie albo tylko niektórym najbliższym osobom spadkobiercy, albo nawet wyłącznie osobie obcej. Prawo przyznaje bowiem testatorowi swobodę testowania, dzięki której może on dysponować swoim majątkiem w testamencie według własnego uznania.

Aby nie doszło do pokrzywdzenia osób najbliższych spadkodawcy, ustawodawca przepisami art. 991 i nast. k.c. wprowadza instytucję ustawowego zabezpieczenia interesów osób najbliższych spadkodawcy w postaci zachowku.

Zachowek jest instytucją prawa spadkowego, która ma na celu ochronę interesów najbliższych krewnych spadkodawcy oraz jego małżonka.

Uprawnionemu do zachowku przysługuje przeciwko spadkobiercy testamentowemu roszczenie o zapłatę określonej sumy pieniężnej potrzebnej do pokrycia zachowku albo do jego uzupełnienia.

Zgodnie z treścią art. 991 § 1 k.c. zstępnym, małżonkowi oraz rodzicom spadkodawcy, którzy byliby powołani do spadku z ustawy, należą się, jeżeli uprawniony jest trwale niezdolny do pracy albo jeżeli zstępny uprawniony jest małoletni – dwie trzecie wartości udziału spadkowego, który by mu przypadął przy dziedziczeniu ustawowym, w innych zaś wypadkach – połowa wartości tego udziału.

Wyjątkowa w tym wypadku sytuacja dotyczy małoletnich zstępnym oraz dla osób trwale niezdolnych do pracy. Dla tych grup osób zachowek wynosi dwie trzecie wartości udziału spadkowego, który otrzymaliby przy dziedziczeniu ustawowym. Kryte-

rium małoletności oraz trwałej niezdolności do pracy określa się według stanu rzeczy istniejącego w chwili otwarcia spadku.

W pierwszej kolejności uprawnieni do zachowku są dzieci spadkodawcy (w tym również przysposobione i ich zstępni – art. 936 k.c.) i jego małżonek. Natomiast rodzice spadkodawcy stają się uprawnieni do zachowku dopiero, gdy nie ma zstępnych spadkodawcy chcących i mogących dziedziczyć.

Roszczenie o zapłatę określonej sumy pieniężnej z tytułu zachowku nie przysługuje spadkobiercy, który został uznany za niegodnego (art. 928 § 2 k.c.); spadkobiercy, który odrzucił spadek (art. 1020 k.c.) lub spadkobiercy, który zrzekł się dziedziczenia (art. 1049 § 2 k.c.). Natomiast zstępnym spadkobiercy uznanego za niegodnego lub spadkobiercy, który odrzucił spadek może przysługiwać roszczenie o zachówek. Podobnie w przypadku wydziedziczenia zstępnego – jego zstępni są uprawnieni do zachowku (art. 1011 k.c.). Należy podkreślić, że w pewnych sytuacjach małżonek spadkodawcy może być pozbawiony prawa do zachowku. Małżonek spadkodawcy pozostający w separacji nie ma prawa do zachowku (art. 935¹ k.c.) a także małżonek, który został wyłączony od dziedziczenia na mocy przepisu art. 940 k.c., czyli w sytuacji gdy spadkodawca wystąpił o orzeczenie rozwodu lub separacji z jego winy, a żądanie to było uzasadnione.

Głównym zobowiązanym z tytułu zachowku jest spadkobierca powołany do dziedziczenia w testamencie. Przy czym jeżeli spadkobierca zobowiązany do zapłaty zachowku jest sam uprawniony do zachowku, jego odpowiedzialność ogranicza się tylko do nadwyżki przekraczającej jego własny zachówek (art. 999 k.c.). Poza nim odpowiedzialność z tytułu zachowku mogą ponosić także osoby, na rzecz których zostały uczynione zapisy windykacyjne (art. 999¹ k.c.) oraz osoby, które otrzymały od spadkodawcy darowiznę doliczoną do spadku (art. 1000 i 1001 k.c.).

Obliczenie zachowku to ustalenie wysokości sumy pieniężnej, jakiej osoba uprawniona do zachowku może domagać się od spadkobiercy wymienionego w testamencie. Zgodnie z art. 991 § 1 Kodeksu cywilnego wysokość zachowku odpowiada wartości po-

łowy udziału spadkowego, który przypadłby uprawnionemu, gdyby dziedziczył za ustawy.

Wysokość zachowku zwiększa się do wartości $\frac{2}{3}$ udziału, gdy uprawniona osoba w chwili otwarcia spadku (tj. śmierci spadkodawcy) jest:

- małoletnia,
- trwale niezdolna do pracy.

Zachowek przyjmuje postać sumy pieniężnej, nie można zatem dochodzić wydania określonej rzeczy należącej do masy spadkowej.

Udział spadkowy stanowiący podstawę obliczania zachowku określa się odrębnie dla każdej osoby uprawnionej zgodnie z zasadami określonymi w art. 931 i nast. k.c. oraz przy uwzględnieniu treści przepisu art. 992 k.c. Następnie udział ten mnoży się przez $\frac{1}{2}$ lub $\frac{2}{3}$. Kolejnym krokiem jest określenie tzw. substratu zachowku. Substrat zachowku jest to czysta wartość spadku, czyli różnica między aktywami spadku a długami spadkowymi. Do czystej wartości spadku dolicza się wartość darowizn oraz zapisów windykacyjnych dokonanych przez spadkodawcę (art. 993 k.c.). Do zachowku dolicza się darowiznę uczynioną przez spadkodawcę na rzecz osoby uprawnionej do zachowku. Darowizna podlega doliczeniu niezależnie od tego, czy nadal znajduje się u osoby uprawnionej, czy też uległa zużyciu bądź zniszczeniu. Jeżeli uprawnionym do zachowku jest wnuk spadkodawcy, zalicza się na należny mu zachowek także darowiznę dokonaną na rzecz jego rodzica, czyli dziecka spadkodawcy.

Zgodnie z art. 994 Kodeksu cywilnego przy obliczaniu zachowku nie dolicza się:

- drobnych darowizn (np. prezentów urodzinowych),
- dokonanych przed więcej niż 10 laty, licząc wstecz od otwarcia spadku, darowizn na rzecz osób niebędących spadkobiercami bądź uprawnionymi do zachowku,
- darowizn uczynionych przez spadkodawcę w czasie, gdy nie miał dzieci, chyba że darowizna została dokonana na mniej niż 300 dni przed urodzeniem się dziecka,

- przy ustalaniu zachowku dla małżonka darowizn dokonanych przed zawarciem małżeństwa.

Ostatnim krokiem zmierzającym do obliczenia zachowku jest pomnożenie substratu zachowku przez ułamek określony w pierwszym etapie.

Zgodnie z przepisami Kodeksu cywilnego jeżeli uprawniony nie uzyskał należnego mu zachowku bądź w postaci uczynionej przez spadkodawcę darowizny, bądź w postaci powołania do spadku, bądź w postaci zapisu, przysługuje mu roszczenie o zapłatę sumy pieniężnej potrzebnej do pokrycia zachowku albo do jego uzupełnienia (art. 991 § 2 k.c.). Roszczenie o zachówek jest zwykłą wierzytelnością, która powstaje z chwilą śmierci spadkodawcy. Zaś z punktu widzenia spadkobierców roszczenie o zachówek jest długiem spadkowym (art. 922 § 3 k.c.). Z roszczeniem można wystąpić w szczególności przeciwko spadkobiercom, a subsydiarnie przeciw zapisobiercom windykacyjnym i obdarowanym (art. 1000 1001 i 999¹ k.c.).

Roszczenie uprawnionego z tytułu zachowku przedawnia się z upływem 5 lat od ogłoszenia testamentu (art. 1007 § 1 k.c.).

Powództwo o zachówek wytacza się wyłącznie przed sąd ostatniego miejsca zamieszkania spadkodawcy, a jeżeli jego miejsca zamieszkania w Polsce nie da się ustalić, przed sąd miejsca, w którym znajduje się majątek spadkowy lub jego część (art. 39 k.p.c.).